

ХАРАКТЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ШКОЛИ

/ О.О.Л ю б а р /

Проблема національної школи є досить актуальною. Різні кола освітян неоднозначно ставляться до неї. Одні вважають, що це надумана проблема. У нас, мовляв, на Україні така школа ніколи не існувала, і не треба її видумувати. Дехто вважає, що школи в яких діти навчаються українською мовою, і є національними, що досить перейти на українську мову навчання як проблема буде розв'язана. Треті вважають, що освіта інтернаціональна, і не можна її рідити у національне вбрання тощо.

Таке розуміння суті національної школи невірне і шкідливе, бо воно не сприяє розбудові національної системи виховання. Українська національна школа не є видумкою, вона існувала на протязі багатьох століть. Наш народ створив оригінальну систему національного виховання, яка, діючи з часів Київської України-Русі, відтворювала український етнос, сприяла духовному піднесенню української громадськості.

Проте втрата Україною незалежності, її поділ на шматки між колонізаторами Польщі, Росії, Австро-Угорщини, Османської Туреччини призвели до занепаду національної школи. Остання була заборонена, як така, що не відповідала інтересам нових господарів на українській землі. Не змовляючись між собою уряди Росії і Австро-Угорщини, вбачавчи в українській школі найгірнішого противника своєї колонізаторської політики, відповідно 1786 та 1789 р. ліквідували національну школу на всьому терені України.

В УІР та в перші роки радянського періоду були спроби відродити національну школу. Проте вони не мали успіху.

Проголошення України незалежною державою викликало до життя ідею відродження національної школи. Сьогодні це не мрія, а реальність. Проте противники української державності сьогодні все роблять аби загальмувати процес її становлення. Ними поширюється трухлява теза про те, що розбудова національної школи приведе до ізоляції України від європейського та світового освітнього процесу, обмеження розвитку молоді, замкнення її світогляду,

інтелекту, способу мислення, свідомості тощо національних рашка-
ми.

Досить агресивним стосовно ровнов національної школи є гро-
мадяни України, які бачать у розбудові уцелення національних
меншин, що мешкають в Україні.

Ці та інші погляди на сутність національної школи не мають
під собою ніяких підстав, вони є або не розумінням проблеми, або
замаскованим супротивом пр цесу державотворення в Україні. Саме
державотворенню, тому що світова практика не знає такого досвіду,
коли б аасобами чужої народу школи здійснювалося виховання грома-
дян суверенної держави.

Що ми мали колоніальну школу, яка виховувала не громадян Ук-
раїни, а рабів, робітв режиму свідчить трагедія нашого народу,
який добившись волі, не знайшов в собі мудрості до аднання і роз-
будови держави, проявивши свій "талант" на ниві розкрадання дер-
жавного майна, злочинності, спекуляції, корупції, морбства, пі-
ятики, паразитному, деморалізації. В цьому і проявилися характер-
ні риси гібриду "неван обдность - советский народ" ретельним се-
лекціонером якого буда КІРС.

Такими ненавистими до всього свого національного нас готува-
ла майже 70 років "радянська школа". Тоталітарний режим та його
керівники не допускали й думки про те, що в Україні в українській
школі будуть вростали свідомі українці, потенційні вороги ко-
лоніального режиму. Все робилося аби діти українців були націона-
льно безликими, т. б байдужими до рідної культури: історії наро-
ду, держави, мови, традицій, звичаїв, обрядів, способу господа-
рвання, мистецтва, побуту тощо. Їм прищеплювалося схильння перед
російською псевдокультурою і захочувалася зневага, превртіння до
всього українського.

Радянська школа повністю вичерпала себе, але на жаль продов-
жує функціонувати і отруввати свідомість молодого покоління. На
вміну їй має постати національна школа. Яка ж суть національної
школи, які їй притаманні риси?

Є чимало визначень та характеристик національної школи. Всі
вони зводяться до того, що національною школою слід навивати нав-
чальний вклад в якому здійснюється виховання молоді на засадах
національної культури в використаннім кращих духовних надбань
світової цивілізації. Національна школа забезпечує репродукцію,

відтворення рідного народу, етнізацію молодого покоління, сприйняття ним національної ідеології, світогляду, свідомості, характеру, моралі та інших духовно-моральних цінностей українського народу.

Які ж характерні риси національної школи? Вони випливають з глибокого аналізу багатовікового досвіду школи українського народу в різних часів дохристиянства, Київської України-Русі, Козащини, Гетьманщини, УНР, 20-30 років українізації в УРСР, творчої спадщини великих вітчизняних просвітителів.

I. Найхарактернішою рисою національної школи є народність. Національна школа є істинно народною школою, так як вона створена і виPLEKана народом, відповідає його інтересам та потребам.

Народна школа, і в часи суверенності України, і втрачена її утримувалася і управлялася громадою, діяла на людинолюбчих та людинотворчих засадах. Метою її діяльності є формування у молоді інтелекту, духовності та тілесного виховання. Вчителі народної школи все робили аби допомогти дітям розвинути всі їхні природні задатки та нахили. Навіть у початкових школах, якими були школи грамоти, мандруючих дяків, полкові, січові та інші, діти крім асів грамоти і лічби широко знайомилися із народною культурою. Так, при вивченні дітьми лічби використовували українські народні лічилки, задачі, загадки, ігри тощо. Засобами народної мудрості, сконцентрованої в приказках, прислів'ях, думах, піснях, віршах дітям прищеплювалася любов до рідної землі, художнього слова, здорова народна мораль. Народні вчителі виступали носіями естетичної культури, серед яких було багато музик, віршотворців, організаторів вертепа, вистав з народного побуту та інше.

Школи грамоти, мандруючих дяків, полкові та запорозькі школи давали дітям хліборобського стану примітивні знання, але вони були доступними, задовольняли скромні потреби трудового люду в знаннях, культурі. Ці школи були надійним джерелом, в якому жеврала рідна мова, правда про історію свого краю, зберігалися і примножувалися народні звичаї, традиції тощо.

Народна школа завжди приймала естафету від родини і спільно з нею ростила хлібороба-господаря своєї землі, козака-лицаря, оборонця від напасників, аристократа духу, який над усё цікує волю, гідність, вірність рідній землі.

Український народ створив оригінальну підвищену /братські

школи, колеґіуми/ і вищі школи: Острівську, Києво-Могилянську та Харківську /Тихоріанську/ академії, які готували для України діячів культури, освіти, церкви, державної служби, і в цих закладах все навчання і виховання молоді здійснювалося на багатих національних традиціях, звичаях та обрядах, здобутках духовності українського народу.

Навіть в колоніальній Росії кращі просвітителі, працюючи у приватних школах /які переорієнтувалися, закривалися тощо/, намагалися в них реалізувати український ідеал людини. Так, у колеґії імені Павла Галарана, яка функціонувала в 1871 - 1920 рр. у навчально-виховному процесі домінували народні духовні традиції. За рівнем науковості викладання, інтелігентності, вихованості випускників сучасники порівнювали цей заклад до Царсько-Сельського ліцею, Скоффордського і Кембріджського коледжів, Колеґія імені Павла Галарана виховала справжню плеяду вчених, діячів культури і освіти, серед них президент АН України В.Липський, академіки А.Кримський, Н.Котляревський, В.Грабар, К.Костюк, М.Максименко, письменники М.Драй-Хмара, П.Филипович та багато інших. Цей же заклад закінчив і автор гімну "Ще не вмерла України" Павло Чубицький.

У народній школі органічно поєдналися дві течії в розвитку освіти: загальне і професійне навчання. Професійним знанням традиційно передувала загальна освіта. Це забезпечує її гуманітарний характер, етичне, фізичне і естетичне виховання молоді, зокрема формування духовних цінностей як людяність, сердечність, великодушність, доброчесність, справедливість, скромність, чемність, працьовитість, добродійність тощо. Засвоєння цінностей народної філософії, ідеології, моралі, естетики сприяє втіленню у життя традиційного українського ідеалу Людини.

Сьогодні продуктом народної школи мають бути юні громадяни України - продовжувачі культурно-історичних традицій батьків, дідів і прадідів, творці та оборонці матеріальних і духовних цінностей українського народу.

2. Здійснення обов'язкового навчання і виховання дітей і молоді рідною мовою в обов'язковій умові існування національно

1. О с н о в и національного виховання /За заг. ред. Г.Кузя, В.Д.Рудика, З.О.Сергіючука. - Умань, 1993. - С. 71.

школи. Прогресивні педагоги всіх часів і народів вимагають навчати дітей тільки рідною мовою. В епоху Відродження /XIV-XVI ст./ ці вимоги переростають у загальнознаний, провідний принцип педагогіки. Просвітителі епохи Відродження першими усвідомили дитинотворчу роль рідної мови, її значення як провідного фактору при творенні суспільства, нації, держави.

Чому ж ми, українці, і в кінці другого тисячоліття не можемо вбачити це всім народам зрозумілу істину? Це при тому, коли наші великі просвітителі Т.Г.Шевченко, О.В.Духнович, В.Д.Грінченко, І.Я.Франко, М.П.Драгоманов, М.П.Грушевський, С.Д.Русова, Г.Ващенко, І.Срітенко, В.О.Сухомлинський та багато інших все своє життя відстоювали право українського народу навчатися рідною мовою. У своїх педагогічних, художніх творах вони підкреслювали її першорядне місце у школі, суспільстві, державі, що втрата мови веде до зникання нації.

Обривно підкреслив цінність української мови П.О.Куліш: "Єдиний скарб у тебе - рідна мова,

Заклятий для сусіднього хижачтва.

Вона твого життя міцна основа,

Пенінша над усі скарби й багатства".

К.Д.Ушинський вважав, що навчання на чужій мові шкодить дитині, воно не призводить до повноцінного розвитку її природних здатків і здібностей. Він вастерігав не робити цього, виходячи із негативного досвіду виховання в Росії XVIII-XIX ст. дворянських дітей на французькій мові. Подібні школи Ушинський називав "жалюгідними клептиками, де відсутня глибока і поживна народна атмосфера". Наслідком цього експерименту Ушинський дав таку оцінку: "Там удалося бачити образки дітей вихованих таким способом. Це були або майже цілковиті ідіоти, або діти... без будь-якої творчої сили... Бідні діти, яке страшне вбивство вчинили над вами ваші ванадте дбайливі батьки: вони не тільки позбавили вас батьківщини, характеру, поезії, здорового духовного життя, але й з людей перетворили вас на ляльок для потіхи собі, на вимогу моди, на потіху суспільству, яке добровільно зрікається всякої плідної участі в житті народному".

Задумамось, невже українські батьки, прихильники русифікації, "американізації", чи чогось іншого бажають такого своїм дітям і відводять собі таку роль у їхній долі? Хіба в історії нічого так і не навчилися?

Отже, у національній школі всі навчальні предмети мають вивчатися рідною мовою. Діє єдиний мовний режим, створюється українська мовна середовище у повсякденній, громадській діяльності тощо.

3. Не менш важливою попередньою рисою є виховання дітей і молоді на засадах національної культури. Тому рідна культура має бути основою національного змісту освіти та виховання. Що ж слід розуміти під поняттям культура?

Д. Антонович під культурою вважав "все, що має людина чи громада людей не від природи, а вже від власного розуму і власної творчості, як в царині матеріальній, так і духовній, в царині громадського життя, звичаїв та побуту".⁴

Влучне уточнення до цього поняття подає професор Кононенко П.П. Культура для нього це "і будівництво житла, матеріальне /хліборобське й ремісничке, промислове/ виробництво, село і місто, будівництво, обряди, звичаї, релігія, філософія /світосприйняття і світорозуміння/ людини /нації/, освіта, наука, мистецтво, економіка, право, військо, отже: сфери і буття і свідомості народу".

Таким чином, основні компоненти національної культури мають відбиватися у змісті освіти і виховання середньої школи. Із здобутками різних галузей української культури знайомляться учні у процесі вивчення обов'язкових навчальних предметів, спеціальних курсів, при проведенні повсякденної та позашкільної роботи тощо.

Якщо ж зміст освіти та виховання у школі не промазанний прикладом українства, не відзеркаляє стан вітчизняної культури, така школа й не може вважатися національною.

4. Національна школа широко використовує ліпший досвід навчання і виховання інших народів, праці, надбання їхньої культури, сприяючи національному і загальнолюдському розвитку української мови. Знаходячись на перехресті епох, доріг і поколінь, Україна випала доля "синтезувати досвід, культуру, ідеї Сходу і Заходу, Півдня й Півночі, бути гармонічним чинником життя у Європі, а тим самим й на всій планеті".⁵

1. Українська культура. Лекції за редакцією Дмитра Антоновича. - К.: Либідь, 1993. - С. 17.

2. Кононенко П.П. Українознавство: Навч. посібник. - К.: Зановіт, 1994. - С. 282.

3. Там само. - С. 318.

З книжок часів нашої школи була відкрита для впровадження і вивчення у навчальному процесі творів видатних вчених, їхніх ідей, ісвацій. Там, у школах "учіння книжного" в XI - першій половині XIII ст. використовувалися твори всевітньої історії, переклади уривків з праць Аристотеля, Платона, Сократа, Епікура, Цицерона, Софокла, Геродота та багатьох інших вчених Античного світу.

У братських школах XVI-XVII ст. вивчалися предмети семи вільних мистецтв - граматики, риторика, діалектика, арифметика, геометрія, астрономія і музика, тобто ті, що і в тодішніх школах Європи.

У Острозькій Академії вивчалися крім словенської /української/, грецька, польська, латинська мови, їх граматики. При викладанні риторики, діалектики, астрономії, математики, філософії, теології використовувалися праці іноземних авторів, а також досвід викладання їх у ряді європейських університетів /Краківському, Празькому, Болонському тодіс/.

У Києво-Могилянському колегіумі, а з 1669 року Академії добре було поставлено вивчення латинської мови, яка на той час була офіційною мовою європейської науки. У XVII столітті у навчальний процес вводиться російська, старожврейська, німецька, французька мови, а разом з ними і науки відомі іншим народам, що сприяло розвитку вітчизняної науки і культури.

Українські просвітителі, обстоюючи право українського народу на національну освіту, одноразово закликали і "чужому навчатись".

На їхню думку у національній школі молодь має вивчати життя, історію, культурні традиції інших народів. Разом з тим вони вказують на недопустимість духовної асиміляції, національного нігілізму, що ведуть до духовної деградації. М.С.Грушевський підкреслює, що народ, який виховується на чужій культурі, відчуває себе нижчою культурно неспівною нацією.

Діячі вітчизняної освіти і культури наполягали на тому, щоб чужоземний досвід запозичувався не сліпо, а творчо, бо не можна виховувати за чужою педагогічною системою, на матеріалі чужої культури. Таке широко робилося в радянській школі, коли засобами освіти здійснювалися денационалізація і деморалізація української нації.

Успішно проводять "антиукраїнську" роботу і сьогодні засоби масової інформації: телебачення, кінопрокат, книжоторгівля, які

прищеплюють українській молоді культ розпусти, насилля, неваробленого бізнесу, маляування, плазування перед закордонним стало поширеним явищем серед молоді, як і продажність та зрада.

Все це робиться при мовчальному спогляданні влади, умиралючій радянської школи. Подібне "виховання" веде до подальшого духовного виродження народу.

Історичний досвід національної школи переходить в тому, що прищеплюючи молоді духовні цінності українського народу, здійснюється і загальнолюдське виховання, бо національна культура є складовою частиною культури людства. "Коли учні недостатньо оволодівають національними цінностями, цілісним народним духовністю, вони втрачають у своєму і національну, і загальнолюдську розвитку".

Стже, безпідставні звинувачення української національної школи в тому, що вона буде сприяти ізоляції вітчизняної школи від європейського і світового освітнього процесу є безпідставними. Наша школа в часи суверенності і незалежності своєї держави завжди була складовою частиною освітнього життя Європи і відчутно впливала на його розвиток.

Б. Серцевиним змісту освіти і виховання у народній школі є національна ідеологія. Кожна нація має свою ідеологію, яка відбиває історично обумовлені духовні надбання конкретного народу.

Український народ виробив свою ідеологію - систему релігійних, філософських, політичних, правових, економічних, моральних, естетичних, виховних ідеалів, поглядів, ідей тощо. У них відображені інтереси багаточисельних поколінь української людності, її потреби, уподобання, прагнення, убоління тощо. Головний виховний ідеал для українця - віра в Бога і жертвенна любов до України має стверджуватися у процесі виховання у молоді високій духовній культурі, національній свідомості і самосвідомості, світогляді, моралі тощо.

Національна ідеологія має бути визнана ідеологією суверенної України і служити основою державної політики в галузі освіти.

Суверенітет України, її народу, української нації, окремої

І. Українська національна система виховання /компетиті/
/У кн.: Основи національного виховання /За заг.ред. В.Г.К у з м.
В.Д.Р у д е н к а, З.С.С е р г і в ч у к а. - Умань, 1993. - С.87

особистості, вірність і відданість Ватківщині, готовність до її вахити, побудова демократичної правової держави, мир, злагода і спокій в суспільстві, забезпечення справедливості, гуманізму та демократизму в ньому, всебічного розвитку культури та самобутності українського народу, вільної праці, прав громадян на освіту, працю, відпочинок, відправлення віросповідувань, свободи мислення і висловлювання, пріоритетність у вихованні молодого покоління, мирне співжиття та сприяння розвитку культури національних меншин в Україні, повага до інших народів і всього людства, ці та інші напрями ідеології українського народу втілюються у повсякденну практику вітчизняного шкільництва.

Зану окремих діячів освіти стосовно того, що школа повинна бути поза політикою, деідеологізованою є невиваженими. Згідно Закону України "Про Освіту" дієво в навчальних закладах забороняється діяльність політичних партій, організацій, рухів тощо. Але ж то стосується діяльності політичних сил, які сповідують різні ідеї, програми, наміри, що часто звуть суспільство до конфронтації, ворожнечі, боротьби.

Національна ідеологія, як вияв ідеалів та прагнень багатьох поколінь, діє тільки в інтересах народу, нації, а в умовах суверенної України і в інтересах держави. Ідеологія партій, організацій, рухів, які звуть суспільство до несприятливості, до насильства, до втрати незалежності України виступають проті розкріпачення, трудящих, розвиток української культури тощо є людинозалежними і їм не місце в українській школі.

Національна ідеологія є єдинсприйнятною в діяльності освітньо-виховних закладів України.

3. Історія вітчизняного шкільництва візначає однією з важливих рис національної школи гуманізм, як вияв людяності, глибокої поваги до особистості учня. Гуманістична природа нашої школи проявляла в тому, що остання була носієм високих гуманістичних ідеалів, дбала про виховання та всебічний розвиток здібностей дітей. Краї предстванники вітчизняної школи Герасим і Малетій Смотрицькі, Петро Мстисла, Павло Беринда, Інокентій Пазель, Григорій Сковорода, Феодан Прокіпсвич, Олександр Духнович, Костянтин Ушинський, Єврис Грінченко, Степан Васильченко, Софія Русова, Григорій Ващенко, Василь Сухомлинський та інші постійно дбали про виховання людини-творця, всебічну освіченість людей. З допомогою

поширення освіти серед громадян України вони мріяли поліпшити людину, суспільство, зробити пращу вільною, а життя гідним людини.

Гуманістична спрямованість нашої школи забезпечувала високий рівень національної освіти, яка в певні періоди розвитку /в XI - першій половині XII ст., XII-XIII ст./ перевертала за своїм змістом досягнення європейської школи і науки.

Гумантарні знання, які набували учні в школах грамсти, майдучих дяків, братських, козацьких полкових, січових школах, колегіумів, Острозькій та Києво-Могилянській академіях, завжди поєднали ідентичне місце у викладанні і забезпечували формування у молоді цільного уявлення про людину, природу і суспільство, духовних цінностей українського народу, духовного аристократизму. Як зазначає Г.Ващенко, духовний аристократизм є характерною рисою українського народу, що проявляється у свідомості своєї людської гідності, незалежно від положення чи матеріального стану, почуття і честі, пошани до інших людей, чистоти, примітності та шлюкочності вчинків тощо. Аристократизм духу прищеплювався вільнолюбивими батьками та старшими родичами, вчителями, народними піснями, історичними оповідками, казками, приказками, прислів'ями та іншими видами народної творчості. Виховані в душі аристократизму молоді люди ставали лицарями, безметно мужіми, хоробрими, готовими до загибелі в ім'я Волі, Справедливості, України.

Гуманістичне виховання забезпечувалося глибокою любов'ю вчителів до учнів, що було традиційним у діяльності народної школи та народних учителів. Прикладом такої любові є ставлення Г.С.Скорохода до своїх учнів, його стосунки з вихованими цирі, чисті, сердешні. До свого учня Михайла Ковалинського він, наприклад, звертається такими словами: "Найбажаніший друже", "мій скарбе", "найбагородніший", "моя радість", "найдорожча моя істота". Безмежна любов скріплювалася великою увагою до учня, пірив в його сили і можливості. Педагог залучує юнака до роздумів про призначення людини, дає поради про те, як варто поводитися в тих, чи інших ситуаціях, розкриває шлюби морального самовдосконалення, аби зберегти "бога в людині". Між вчителем і учнем встановлювалася взаємна любов, першоосновою якої була любов педагога. Про це йдеться мова в листі до М.І.Ковалинської /липень-серпень 1768р./ "...любов породжується любов'ю, і, бажаючи бути любимим, я сам першим люблю". Ці слова можуть бути заповітом сучасному поколінню

учителів і мають стати серцевинною гуманістичною педагогікою.

Високий гуманізм змісту освіти і виховання нашої школи побудований на релігійній основі. У всі часи школа спільно з родиною, церквою намагалася виховати глибоко релігійних людей. Любов до Бога, що прищеплювалася дітям, мала не тільки догматичний, а й людянолюбний добродійний характер. Вона сподурилася ними поколіннями в любов'ю до ближніх, благодійністю, піклуванням про хворих, убогих, сиріт.

Діяльність школи, церкви, монастирів, усіх поширених вогнищ культури в часів прийняття християнства і до знищення національної системи освіти та виховання /разом із ліквідацією української державності/, була спрямована на формування у молоді християнських ідеалів, пов'язаних з надбаннями української релігійно-моральної культури.

Сьогодні ми не мислимо відродження духовності нашого народу без спільної діяльності школи, родини, держави, в її засобах масової інформації, церкви. І хоч церква відлучена від держави, а в школі відповідно до Закону "Про освіту" заборонено вивчення релігії, ми повинні шукати спільні форми впливу школи і церкви на виховання у нашій молоді духа єдності і братства, Христової науки взаємної любові.

7. Тісно пов'язана з гуманізмом і така характерна риса вітчизняної школи та діяльності наших просвітителів як демократизм.

В княжі часи, у період Козаччини та Гетьманщини, УНР, УРСР або в часи, коли Україна мала свою державність, українська держава дбала про охоплення дітей свого народу навчанням у школі. Коли грамсти були досить поширеними у XI-XII століттях. У кожному селі були школи за часів Козаччини. Наао Аленський наприклад, навідувався Україною в часи Хмельниччини, був вражений загальною грамотністю чоловіків і жінок, чого не знала тодішня Європа. Він писав: "По всій козацькій землі ми помітили прегарну рису, що нас дуже дивувала: всі вони, за незначними винятками, навіть вдовільного їх жінок та діти, зміють читати і зновть порядок богослужіння на церковний спів".

Такий рівень освіти Аленський пов'язує із станом суспільства, його демократизмом. Люди в демократичній Україні "були приязні і веселі, поводитися з нами як із земляками". Протяжкою великих усідньої держави, Аленський намальовує іншу картину, зокрема, у листі "наче звички висіли на серці, думки були до краю прищеплені,

бо в московській землі ніхто не почував себе вільним", Отже цим порівнянням чужинець-мандрівник показав взаємозалежність стану держави і освіти: у демократичному суспільстві розвивається і демократична школа та навпаки.

Народна українська школа подарувала нам практику демократичного добру учителів громад. У літературі описана така процедура вибору вчителя громад і зумовлення її обов'язків перед майбутнім наставником дітей.

"Вибір на посаду вчителя проходив таким чином: дехто вибирав на давнішню, а батьки задовали йому питання, виявляючи його моральний облік, любов до дітей, знання предметів, кождок тощо. Якщо відповіді задовольняли громад, вони укладали з ним угоду, в якій викладалися обов'язки його і батьків. Створювалися питання про виділення приміщення для запису, оплату за навчання дітей, забезпечення школи паливом і ін. Якщо громада поручувала угоду, вчитель мав право відійти її в свій час".

Шкільне життя учнів було регламентовано правилами-настановами, якими визначалася поведінка дітей, їхнє ставлення до вчителів сам процес навчання тощо. Вони носили добровільний, демократичний характер. Так, у Букварі для шкіл народних, виданому у Львові в 1871 р. подаються поради дітям, що деякий час ділять в народній школі:

- Входячи до школи поклонися на всі боки, все райно заховай щоб тебе кожний похвалив, а учитель похвалив.
- Змолоду не лінися та до науки приліпши, чому навчився в молодості, те згодиться на старість.
- Кого увага у школі мучить, той нічого не научить.
- Не вибігай без причини у час шкільної години.
- Слухай вчителя своєюр, знайдеш багато розумного у нього.
- Говори те, що вивчив, а не пусті казки.
- На заняттях не забувай і не розмовляй.
- Добра кожнєму бахай і в чому зможе допомогай та їм.

Для української школи був характерним примат обов'язків і прав. Обов'язки стояли у народній практиці на першому місці від їх виконання молда людина має задоволення, що переростає часом у свідому дисципліну. Саме на такій дисципліні ґрунтується

1. Апетология педагогической мысли Украинской ССР. - Ч. 1. Педагогика, 1988. - С. 580.

національна школа.

Чи не тому, що ми відійшли від цієї основи сьогодні маємо безвідповідальних законодавців, виконавців від Міністра і депутата до рядового робітника чи службовця?

Заслужовує на увагу наявність елементів демократизму у житті Києво-Могилянської академії. Ними в обранні ректора викладачів разом з представниками духовенства і міщанства, вибір учителів і поміж крадих випускників академії, вільне обрання учителя класів навчання тощо. Кожний учень чи студент мав право перервати на певний час навчання або не приходити зовсім богословської підготовки. В академії добре було поставлене універське самоуправління. Учні через своїх уповноважених підтримували навчальну діяльність, чистоту приміщення та шкільне.

Академія була загальнонавчанням, науково-освітнім центром не тільки України, а й Європи. При доброті учнів не було обмежень чини, Молдавії, Греції та інших країн. У жовтні-грудні 1734 року в академії вивчав курс філософії і працював у академічній бібліотеці Я.В.Домінісов.

Українські прогресивні дівчі освіти постійно обстоювали право кожної людини на здобуття освіти. Вона має бути доступною для усіх дітей, незалежно від їх соціального і майнового стану, походження, віросповідання тощо. Прикладом може служити діяльність Феодана Прокоповича, який створив на власні кошти школу для бідних дітей та сиріт. Учні цієї школи одержували не тільки елементарні знання, але й вивчали риторіку, філософію, фізику, математику. Вихованці набували всебічного розвитку внаслідок залучення до музичної культури, співу, живопису, різних ремесел, ігр, фізичних вправ тощо. Багато вихованців цієї школи гідно представляли вітчизняну науку, як наприклад, Семен Котельников та Олексій Протасов. Багатьох своїх здібних учнів Прокопович направляв для продовження освіти до академічної гімназії, за кордон. Такі приклади не поодинокі. Українське шкільництво має добрі традиції націоналізму, які відроджувались у наші дні.

8. В основі навчально-виховного процесу національної школи, освіти її діяльності є здобутки української етнопедagogіки.

Вчителі шкіл грамоти, братських шкіл, колегіумів, великі

вітчизняні педагоги Г.С.Сковорода, С.В.Духнович, К.Д.Ушинський, Б.Д.Грінченко, С.В.Басильченко, В.О.Сухомлинський, А.С.Макаренка та багато інших у своїй практичній педагогічній роботі широко використовували педагогічний досвід свого народу. М.Г.Рильський народ вважав наймудрішим, найталановитішим педагогом:

Немає мудріших, ніж народ, учителів,

У нього кожна слово – це перлина,

Це праця, це натхнення, це людина.¹

Український народ за багато років свого розвитку створив оригінальну систему знань і умінь у справі навчання і виховання молоді покоління – народну педагогіку. Вона розкриває український національний виховний ідеал, зміст його втілення, форми, методи виховання і навчання дітей на противі багатолітньої історії. За собою застерень, нарадувань, запитань до радунів, повторення схвалень чи засуджень та інших народних прийомів, через використання казок, пісень, оповідей, народної поезії, приказок, прислів'їв тощо дітям передається досвід пізнання та спілкування людей. Характерно, що фольклор служить не для переповідей дітям логічних сповідей, а образно-емоційного сприйняття змісту того, що прищеплюється.

Народна педагогіка жовить офіційну педагогіку, а першоосновою родинного виховання, визначальною у здійсненні громадського виховання. Ці ідеї завжди враховувалися в часи незалежної України при виробленні державної політики, ідеології, в галузях культури, освіти, охорони здоров'я тощо.

На жаль сьогодні здобутки етнопедагогіки вистосовуються у шкільній практиці недостатньо. Причиною є невідомість сучасним вчителям в національній культурі, яка була витіснена з навчальних програм школи, педагогічних навчальних закладів.

Отже, свідомістю вчителя є багатолітнім надбаннями українського народу в галузі навчання і виховання яких покликані першочергове завдання органів народної освіти і самого вчителя.

Для того, щоб етнопедагогіка сприяла поліпшенню всієї справи сучасного шкільництва, педагогічна наука покликана вирішити такі проблеми:

1. Рильський М.Г. Як парость аниградної лози. – К.: Наукова думка, 1973. – С. 116.

1. Дослідити можливості виконання завдань української етнопедагогіки у формуванні високої духовності українців та притаманними народом його духовними цінностями.

2. Вибрати і укласти зміст народної педагогіки із реєстрації по різних жанрах фольклорних джерел до хрестоматійних тематичних видань в усіх напрямках виховання (наприклад морально-релігійне виховання; тіловиховання та загартовування тощо).

3. Провести дослідження шляхів та методики втілення в шкільну практику народного досвіду виховання.

4. Провести науково-методичну роботу щодо розробки та укладання рекомендацій в використанні української етнопедагогіки у навчально-виховній роботі школи.

5. Розробити зміст та методику вивчення учнями та студентами педагогічних навчальних вкладів української етнопедагогіки в процесі їхньої професійної підготовки.

6. Розробити рекомендації щодо шляхів підвищення вчительськи власної національної свідомості, опанування глибокими знаннями педагогічної спадщини народу та використання цих знань у щоденній вчительській праці.

Про те, що ці завдання сьогодні є важливими і вкрай складними свідчать зізнання В.О.Сухомлинського: "... я задумав написати книгу про українську народну педагогіку. Не знав, що вийде, збирав матеріал. Багато труднощів і найголовніших з них – це брак чіткої межі між народною мораллю і народною педагогікою. Гадав, що на цю роботу піде років п'ять".¹

Отже, ця робота є невідкладною. До участі в ній крім науковців можуть і повинні залучатися вчителі, які мають певні успіхи у прилученні дітей до життя за ідеалами української етнопедагогіки.

Використання традицій української етнопедагогіки у сучасній школі має стати системною, глибоко продуманою, творчою роботою всього учительського колективу. За цією умовою вона буде основою для відтворення народу в дітях, збереження та примноження широким колом національних духовних цінностей.

9. Сднів з важливих рис нашої школи є прищеплення учнівськи любові і поваги до книги як джерела мудрості. Це прагнення

1. Девєрін О. Видатний радницький педагог. Вступна стаття /В кн.: В.О.Сухомлинський. Вибрані твори в п'яти томах. – Т. 1. – К.: Рад. школа, 1976. – С. 16.

Криворізький
Державний педагогічний
БІБЛІОТЕКА

31759

традиції українського народу. Закладаючи центральний храм православія княжої доби, Ярослав Дукий обрав його форму у вигляді книги, що покладена на престол. Книга зображає мудрість, науку. Ця велика книга вказує світу, що Україна-Русь обрала миролюбний шлях розвитку у царні мудрості, освіти, шкільництва, знань.

Влучно висловився про користь книги в житті людини автор "Повісті про минулі літа" "... книги вказують нам і навчають нас, як їти шляхом печалю, і мудрість, і старанність здобуваємо із снів книжливих. Книги подібні рікам, що гонять спрагу цілого світу, це джерела мудрості. Книги бездонна глибина, ми ними в печалі вітлюємось, вони узда для тіла і душі".

На протязі віків книга є найліпшим наставником вихідних поколінь. З часів Ярослава Мудрого вона є джерелом знань, до створення якої залучалися найталановитіші просвітителі, Країє букварі, читанки, граматика, словники та інші навчальні книги створювалися такими майстрами слова як Мелетій Смотрицький, Павло Беринда, Давроній Зизаній, Іоанній Галаатовський, Інокентій Гізель, Кирило Стявревський, Пантелеймон Куліш, Тарас Шевченко, Боря Гринченко, Маркіян Шашкевич, Костянтин Ушинський, Тимофій Лубенець та багато інших виданих народному шкільництву людей.

В українських сім'ях завжди глибоко шанувалися художні слова, а портрети Т.Г.Шевченка, І.Я.Франка як народних Апостолів і сьогодні можна бачити, українських рутників, у багатьох родинях. Віблотеки дитячої літератури збагатили своїми талантами Т.Шевченко, І.Франко, Лесь Українка, Л.Ковалюк, П.Грабовський, Ф.Олесь, Спесь Гончар, Наталя Забала, та інші майстри рідного слова.

Книга - навчальна, художня, наукова, суспільно-політична, технічна тощо і в наш час є незамінним наставником молоді на довгий шлях пізнання. Вона є джерелом розв'язання педагогічної мудрості та майстерності вчителя. Саме тому Степан Васильченко вважав, що "вчитель на селі повинен бути енциклопедистом, у нього при школі повинна бути широка по всім галузям наук бібліотека".¹

1. Я. Я. Б а р О. С., Ф е д о р е н к о Д. Т. Історія педагогічної думки і освіти в Україні. Частина друга: Книга доба. - К., 1994. - С. 33.

2. С л о в о про вчителя. - К.: Рад. школа, 1985. - С. 124.

Традиція шанувати книгу наш народ проніс через віки. Сьогодні у багатьох школах любов до книги переростає у здоровий її культ. Влаштуються свята книги, свята і зустрічі в окремих регіонах книг, вистави за творами, читанські конференції, конкурси і олімпіади на краще знання творів, їх читання тощо. Вшановуються шкільні дати письменників, ведеться листування і зустрічі із сучасними майстрами художнього слова тощо.

Добре чинять там, де бібліотекам віддають ліпні прикриття, кімнати тощо.

19. Українська школа завжди виконує освітню і виховну функції. Це важливо підкреслити тому, що у суспільстві посилюлися тенденції до того, щоб школа переросла у виключно освітню, навчальну установу. При цьому надається посилення на шкільну практику окремих г.з. цивілізованих країн.

Ці думки протирічать історичному досвіду українського шкільництва.

Ще в нижчих школах /грамоти/ Київської Русі потуч з вирішення освітніх завдань /читання, писання, лічба/ вся справа навчання була підпорядкована вихованню у них народного світогляду, освідініми основами хліборобської культури. Діти вросли на народній моралі і естетичній, дотримувалися звичаїв своїх предків, у них формувалося ставлення до Природи як до живого організму, розуміння природного календаря тощо.

За часів Козацької Республіки школа, продовжуючи традиції релігійного виховання, придеплювала дітям синівську вірність землі, готувала із них козаків-лицарів, оборонців України.

Українські просвітителі завжди підкреслювали думку про єдність освітніх і виховних функцій у роботі вчителя. К.Д.Ушинський наполягав на тому, щоб вчителі були і вихователями. Він вважав, що викладачів середнього навчального закладу знання предмета аж ніяк не становить головної якості. Діяльність учителя-вихователя має носити, на думку Ушинського, цілеспрямований характер. І він порівнює із діяльністю архітектора, який перш ніж будувати увіля своє майбутнє споруду. "Ще сказали б ви про архітектора, який, закладаючи нову будівлю, не зумів би відповісти вам на запитання, що він хоче будувати... Те саме повинні ви сказати й про вихователя, який не зумів чітко й точно визначити вам мету своєї ви-

Відомий педагог Григорій Ващенко школу розглядав не лише як установу, куди діти приходять на 4-6 годин, щоб тільки чесно навчатись, а як дитячу громаду, що має свої спільні інтереси, своє громадське життя. Вона, вважає Ващенко, мусить мати свої органи, що керують цим життям, свої збори, загальні і групові.

Педагогічне керівництво різними напрямками громадської роботи здійснюють досвідчені вчителі. Г.Ващенко підкреслює, що педагогічне керівництво не означає підміну виборних учнівських органів, а спрямоване на те, щоб активізувати участь в громадському житті школи брали всі учні, щоб у керівних органах школи не було василів чеснотливих учнів, щоб в учнів виховувалась думка, що нема прав без обов'язків і що на верховну місію мають стати обов'язки, а потім уже права. Так в учнів крок за кроком виконуються навички до громадської роботи і ризи свідомого громадянина.² Ці висновки видатного педагога впливають із позитивного досвіду керівника по організації шкільного життя в с.Віляки під Полтавою. Учні школи створили чудовий хор, драматичний театр, що влаштував театральні вистави, читали публічні доповіді для селянства.

Історичний досвід переконує в тому, що при навчальних закладах завжди створювалися учнівські громади - братства, товариства, організації СМІ, ПЛАСІ, ССКІІ, піонерські, комсомольські тощо. Всі вони, в залежності від історичних, політичних та соціальних умов виконували певну роль у вихованні вчителів. Сьогодні, у зв'язку з посиленням націоналістичного виховання народжується дитячі та юнацькі об'єднання "Діти", "Хліб і солоні", "Січ" та інші. Треба сказати, що можливість традиційних об'єднань та організацій, видає нам згадані, далеко не випадкові. І СМІ, і ПЛАСІ, і піонери при врахуванні нових завдань, що стоять перед українським суспільством, могли б і повинні добре послужити йому.

Школа у співпраці із дитячими громадськими організаціями повинна вийти на новий рівень розв'язання проблем громадського виховання української молоді.

1. У ш и н с ь к и й К.Д. Вибрані педагогічні твори. У двох томах. - Т. I. - С. 126.

2. В а щ е н к о Г. Виховний ідеал. - Полтава: Полтавський вісник, 1994. - С. 10-11.

II. "Учителем школа стоїть" - ці прищипані слова І.Я.Франка вказують роль вчителя в українській школі. На особі вчителя грунтується все навчання і виховання. К.Д.Ушинський вважав, що виховна сила вживається тільки з живого джерела людської особистості. На його думку ніякі статутні і програти, ніякий штучний організаційний виклад, хоч би як хитро він був придуманий, не може замінити особистості в справі виховання. Історія української школи свідчить про високі вимоги суспільства до особистості вчителя. У Статуті Луцької братської школи за 1896 р. наприклад, викладачі такі в них: "Людський або вчитель цієї школи має бути благоговіливим, розумним, самонавчаним, лагідним, стриманим, не п'яниця, не брудник, не хабарник, не проволоч, не гнітальний, не задрісний, не сміхотворець, не лихолов, не карділ, не байкопеліт, не пособник кривд", але прихильник благодетелів, в усюду бувши взірцем добрих справ, в таких чеснотах нехай перебувають і учні, як і їхній вчитель".

Проблеми вчителя приділяли увагу всі видатні вітчизняні педагоги. Вони хотіли його бачити високоосвіченим, високоморальним особю, яка досконало знає свою справу, сумлінно виконує вчительський обов'язок, є справедливим, послідовним і цілеспрямованим у своїх діях.

І.Я.Франко, М.М.Копицький, П.А.Грабовський, Леон Українка, В.Д.Грінченко висміюють вчителів-чиновників, селестів, які обивають в дітях прагнення до знань, висувають над ними морально та фізично. Також гурь-вчителів просвітителів протиставляють образам справжніх народних вчителів, які живуть життям народу, і в обов'язок виконують його дітям на культурних заходах попередніх поколінь.

Щоб годувати молоде покоління до життя, вчитель має бути особисто вихованим, національно свідомим інтелектуалом. Він має бути патрістично націоналіст і кращим зразком світової культури. Народний вчитель володіє духовно-моральними цінностями українського народу і прищеплює їх своїм вихованцям. Національні світові ідеї, ідеалізм, свідомість, способи мислення, характер, мораль і етика, естетика та інші компоненти духовної культури українців наповнюють духовний світ особистості учителя. Тільки духовно багата

І. А н т о л о г і я педагогічної думки Української СРР. - Львів: Педагогіка, 1981. - С. 79.

Школа, учитель, черпаючи до свого арсеналу виховних заходів знання із джерел педагогічної мудрості народу, одночасно дбають і про духовно-педагогічну культуру батьків. У наш час значна частина їх виросла в умовах національного нігілізму, презирливі всьому українському. Зрозуміло, що такі батьки не можуть своїм дітям надати національного виховання. Вони потребують допомоги. На допомогу їм мають прийти всі форми педагогічних просвітних батьків: батьківські збори, лекції, конференції, консультації, вечори запитань та відповідей, індивідуальні зустрічі педагогів з батьками. У Наддніпрянській середній школі, наприклад, склалися такі форми спілкування батьків і педагогів як "батьківська школа". У ній були створені групи батьків:

- 1/ для молодят, у яких ще немає дітей;
- 2/ для батьків дошкільників;
- 3/ для батьків учнів 1-2, 3-4, 5-7, 8-10 класів;
- 4/ для батьків, діти яких мають вади в розумовому та фізичному розвитку.

Ще одні традиційні форми спілкування сім'ї і школи виробив педагогічний колектив Центрально-Дніпровського ліцею м.Кривого Рогу /директор К.А.Коваленко/. Тут працює клуб "молода сім'я", рада батьків-членів, проводяться батьківські дні, відкриті уроки для батьків, семінари-практикуми, науково-практичні конференції, подорожжя і диспути, обмін досвідом з питань сімейного виховання для батьків тощо.

Батьки не тільки вчать, а й допомагають школі в організації навчально-виховного процесу здебільшого через систему різноманітних структур громадської роботи. Вони керують і беруть участь у роботі музеїв, бібліотечок, клубів, об'єднують за інтересами тощо.

Потрібна спільна діяльність, а також цінна робота вчителів з батьками допомагає радше виконувати ландшафтну функцію, виконувати молоді громадські обов'язки. Важливо організаційно громадяни України.

Українська національна школа, своїм прикладом самої такої школи висловлює прагнення добути національного шкільництва, культури народної педагогіки, ідеї націоналістичних просвітительських робіт різних мов, сучасної науки, історії, природознавства, фізики тощо, спільного духовного життя, сімейного виховання, національного суверенізму особистості, національно-спільних традицій Української держави.